

CUPRINS

I. Introducere	7
II. Cercetarea antroponimică pe baza izvoarelor istorice.....	13
III. Locul și importanța antroponimelor în documentele medievale.....	31
IV. Sistemul de denominație din Țara Românească în secolele XIV-XV	45
V. Numele de persoană din documentele slavone muntenești.....	61
VI. Concluzii	195
Bibliografie.....	201

I. INTRODUCERE

Onomastica este un domeniu lingvistic apărut relativ târziu, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, și care mult timp a fost considerat marginal și nesistematic. Toponimia și antroponimia au fost percepute ca discipline auxiliare ale lingvisticii, istoriei sau geografiei. Abia din a doua jumătate a secolului al XX-lea, onomastica a început să se bucure de o atenție sporită din partea cercetătorilor, fiind definite mai clar *obiectul* disciplinei, *metodele* acesteia și *terminologia* de specialitate.

Obiectul de studiu al onomasticii îl constituie *substantivele (numele) proprii*¹, acestea putând fi *antroponime* (nume de persoane), *zoonime* (nume de animale), *toponime* (nume de locuri) sau *astronime* (nume ale corpurilor cerești). Ceea ce deosebește substantivele proprii de cele comune este funcția lor: denominația prin identificare și individualizare în primul caz, desemnarea prin generalizare în cel de-al doilea caz.

Din punct de vedere istoric, primele analize ale antroponimelor se refereau exclusiv la etimologie, în căutarea unui sens pentru fiecare nume. Ținând pasul cu evoluția lingvisticii, în secolul XX onomastica a abordat o perspectivă diacronică, stabilind originea fiecărui nume într-un apelativ. Ulterior, teoreticienii au considerat că numele propriu este „o convenție care face ca apelativul să treacă pragul spre numele propriu, prag după care sensul trece pe locul al doilea, iar desemnarea referențială pe primul loc”². Cercetări mai recente consideră numele proprii un sistem distinct în fiecare limbă, cu reguli proprii în ceea ce privește morfologia și semantica³.

În linii mari, se consideră că onomastica are două ramuri: *antroponimia* (care se ocupă cu studierea numelor de persoane) și *toponimia* (care se ocupă cu studierea numelor de locuri). De remarcat că, în lingvistică, termenul de *antroponimie* a apărut mai târziu, prin opoziție cu termenul *toponimie*⁴,

¹ Albert Dauzat, *Les noms des personnes*, Paris, 1925, p. 3.

² Paul Fabre, *Théorie du nom propre et recherche onomastique*, în „Cahiers de praxématique” [En ligne], nr. 8/1987, p. 9. <http://journals.openedition.org/praxematique/1383>, consultat pe 19.08.2022.

³ Pentru o bibliografie a problemei vezi Domnița Tomescu, *Gramatica numelor proprii*, București, 1998, p. 1-7.

⁴ Sabina Teiuș, *Referitor la sfera și locul onomasticii în lingvistică*, în *Studii și materiale de onomastică*, 1969, p. 15.

înlocuind treptat alte denumiri. La începutul secolului trecut, în spațiul românesc se folosea termenul generic de *onomastică* pentru *antroponime*: Nicolae Drăganu publica, în 1933, lucrarea *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomastice*⁵, iar cursul lui Ovid Densusianu din 1928 se intitula *Probleme de toponimie și onomastică*⁶).

Și astăzi termenul de *onomastică* este folosit cu mai multe sensuri⁷: 1. știința care se ocupă cu studiul numelor proprii 2. totalitatea numelor proprii dintr-o limbă⁸ și 3. zi de serbare a numelui. Dicționare mai vechi sau mai recente de antroponime se numesc și ele *onomastice* (*Dicționarul onomastic românesc* al lui N.A. Constantinescu⁹ sau *Mică enciclopedie onomastică și Dicționar onomastic* semnate de Christian Ionescu¹⁰).

Ca ramură a lexicologiei, onomastica se află în strânsă legătură și cu alte discipline, cum ar fi istoria, geografia, sociologia, antropologia, psihologia. Un argument al acestei aserțiuni este chiar lucrarea de față, în care pentru descrierea numelor de persoană la români în secolele XIV-XV am recurs la informații și metode oferite atât de lingvistică, cât și de istorie și științe auxiliare ale istoriei – paleografia, diplomația – sau de sociologie. Unii autori nu ezită să considere onomastica o știință complexă, cu caracter preponderent lingvistic, secundat de unul interdisciplinar¹¹.

Revenind la cele două ramuri ale onomasticii, *toponimia* și *antroponimia*, este de remarcat faptul că cercetările în domeniul antroponimelor la noi au fost mai reduse numeric și mai puțin avizate științific decât cele care privesc toponimele¹²; Ioan Pătruț constata că toponimia se bucură de o poziție privilegiată datorită legăturilor ei cu cercetarea istorică, în ciuda raporturilor strânse dintre *toponime* și *antroponime*, care fac deseori ca studierea primelor să nu fie posibilă fără recursul la informațiile oferite de celelalte¹³.

Cercetarea noastră se dorește a fi o analiză aprofundată a sistemului antroponimic românesc medieval, pe baza materialului oferit de documentele slavo-române din secolele XIV-XV din Țara Românească.

Interesul pentru această cercetare se justifică, în primul rând, prin inexistența unei analize exhaustive a sistemului antroponimic românesc din perioada medievală, cu luarea în considerare a caracterului documentelor nord-dunărene. Christian Ionescu a publicat un articol consacrat sistemului antroponimic

⁵ N. Drăganu, *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomastice*, București, 1933.

⁶ Ovid Densusianu, *Probleme de toponimie și onomastică* (curs litografiat), București, 1928-1929.

⁷ După DEX, p. 627.

⁸ Pentru acoperirea acestui sens, în lucrarea noastră am preferat termenul *onomasticon*.

⁹ N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, prescurtat în capitolele următoare DOR.

¹⁰ C. Ionescu, *Dicționar de onomastică*, București, 2001, prescurtat în continuare Ionescu, *Dicționar*.

¹¹ I. Roșianu, *Despre sfera onomasticii și raporturile ei cu alte științe*, SO, Cluj, 1976, p. 63.

¹² Vezi studiul lui I. Toma, *Onomastica românească: evoluție, tendințe, realizări*, în SCO, an I, nr. 2, Craiova, 1996, p. 207.

¹³ I. Pătruț, *Tradiție și inovație în onomastică*, în SO, V, 1990, p. 14.

românesc din secolele XIV-XV, punând însă accent exclusiv pe formulele de denotație uzitate în acea perioadă¹⁴. Alte studii au urmărit fie evoluții diacronice – în special în ceea ce privește derivarea cu sufixe sau compunerea antroponimelor – fie sincronia în micro sisteme, dar o analiză care să se refere la numele din actele de cancelarie muntenești cu o privire de ansamblu asupra primei apariții, grafiei, a frecvenței sau a funcției acestora lipsește încă.

Numeroasele izvoare istorice din secolele XIV-XV, atât de la nord, cât și de la sud de Dunăre, oferă un bogat material de studiu sincron și contrastiv al antroponimelor românești și pe baza lor se poate afirma că, încă din această perioadă, sistemul onomastic românesc era relativ stabil. Astăzi se află la dispoziția cercetătorilor un vast corpus de documente de la nord și sud de Dunăre, publicat în ediții pertinente¹⁵, precum și un dicționar onomastic istoric general pentru spațiul românesc (DOR), astfel că există o bază pentru o analiză mai cuprinzătoare a antroponimiei românești. Un studiu din 2001 oferă o privire de ansamblu asupra antroponimiei istorice¹⁶; autoarea pornește de la formarea și evoluția denotației la români, prezentând apoi în linii generale sistemul onomastic medieval pe provincii, pentru a ajunge la perioada de modernizare a inventarului antroponimic. Volumul se constituie într-o foarte bună introducere teoretică pentru un viitor dicționar antroponimic istoric.

Bogdan Petriceicu Hasdeu¹⁷ și Nicolae Iorga¹⁸ s-au numărat printre primii cercetători care au atras atenția asupra numărului mare de nume de persoane și de locuri din vechile documente de cancelarie. Descifrarea vechilor izvoare scrise ale românilor și cercetarea filologică a conținutului lor a fost o constantă a cercetărilor de la noi, și nu de puține ori acestea au oferit informații privind evoluția limbii române. Modele de analiză a antroponimelor din textele slavo-române găsim la Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ioan Bogdan, Damian P. Bogdan, mai recent la Christian Ionescu sau Corneliu și Aspazia Reguș, asupra cărora vom reveni în următorul capitol al prezentei lucrări.

S-ar putea crede că informațiile privind numele de persoană oferite de documentele medievale nu pot fi integrate corect în ceea ce ar trebui să fie sistemul caracteristic unei perioade sau a alteia decât prin raportarea lor la un

¹⁴ C. Ionescu, *Sistemul antroponimic românesc în secolele al XIV-lea și al XV-lea (Țara Românească)*, în LR, XXVII, 1978, nr. 3, p. 243-252.

¹⁵ Ne referim în special la *Documenta Romaniae Historica*, seria A. Moldova, vol. I-XXV, 1975-; seria B. Țara Românească, vol. I-XXXV, 1966-; seria C. Transilvania, vol. I-XIV, 1978-; seria D. Relații între țările române, vol. I-, 1977-. În ceea ce privește documentele sud-dunărene, ele au fost editate de Pavle Ivić și Vera Jerković în volumul *Дечанске хрисовуље*, apărut la Novi Sad în 1977.

¹⁶ Domnița Tomescu, *Numele de persoană la români, O perspectivă istorică*, București, 2001, prescurtat în continuare Tomescu, *Numele*.

¹⁷ „Unicul mijloc autentic de a studia limba română /.../ în formele sale sunt crisoavele slave, în care străbunii noștri furișau totdeauna câte un cuvânt român, mai cu seamă reproducând numele proprii personale sau locale”. *Arhiva Istorică a României*, București, 1885, vol. I, *Introducere*, p. 2.

¹⁸ „Din documentele acestea am cules totdeauna numele caracteristic și /.../ am adaus un onomastic /.../.” [Exista] un mare număr de nume necunoscute nouă care se întrebuițau odinioară”. *Numele de botez la români*, București, 1934, p. 4-5.

sistem cunoscut integral, adică la sistemul antroponimic actual. Considerăm însă că evoluția sistemului antroponimic românesc poate fi stabilită prin analizarea în sincronie a sistemelor din diferite epoci ale istoriei românilor, în măsura în care există surse documentare pentru identificarea lor. Premisa lucrării de față a fost aceea că în secolele XIV-XV, sistemul onomastic românesc era deja conturat, având caracteristici comune în toate cele trei provincii, caracteristici care, în mare măsură, se păstrează și astăzi.

Ne-am limitat în lucrarea de față la analiza numelor de persoană excerptate dintr-un număr de 238 de documente emise în Țara Românească între anii 1351 și 1500. Am ales Țara Românească pentru că am considerat că descrierea amănunțită a antroponimelor muntenești din secolele al XIV-lea și al XV-lea poate oferi o perspectivă cuprinzătoare a numelor la români în perioada medievală. Fără îndoială că există trăsături specifice pentru antroponimele din această provincie, dar trăsăturile generale ale inventarului onomastic pot fi identificate pe baza analizei documentelor muntenești, urmând ca prin confruntarea cu materialul oferit de izvoarele din celelalte provincii să fie stabilite variabilele și specificul regional.

Am fost interesați mai mult de liniile generale, de aspectele care individualizează sistemul de denominație și inventarul antroponimic la români în perioada respectivă, pentru a observa în ce măsură putem vorbi de o conturare și o stabilizare a unui onomasticon propriu. Ni s-a părut utilă consemnarea primei atestări a fiecărui nume în Țara Românească pentru a o confrunța cu atestările de la sud de Dunăre și din celelalte țări românești. De asemenea, prin notarea numărului de apariții am dorit să realizăm o comparație cu poziția ocupată astăzi de unele nume (specializate între timp ca *prenume* sau *nume de familie*).

Perioada aleasă pentru cercetarea noastră – secolele XIV-XV – impune un alt tip de abordare decât perioada recentă. Sursele de informare fiind documentele slavo-române, studiarea numelor ce apar trebuie să țină cont de caracterul limbii acestora, de grafie, de transcrierea în alfabet chirilic a unor caracteristici fonetice românești. Și aceasta la nivel strict lingvistic. Apar însă și factori extralingvistici, cum ar fi tipul de documente avute în vedere – acte oficiale, emise de cancelaria domnească sau de alte instanțe oficiale, respectiv acte private¹⁹ – care trebuie luați în considerare pe parcursul analizei. Se poate remarca, de exemplu, preponderența numelor masculine ce apar în documentele juridice sau în daniile. Slaba prezență a antroponimelor feminine se datorează accentului pus pe descendența masculină, deoarece documentele sunt martore ale Evului Mediu românesc.

Lucrarea de față își propune să demonstreze, pe baza materialului furnizat de izvoarele muntenești, că sistemul antroponimic românesc era deja conturat în secolele XIV-XV, având trăsături proprii, în ciuda aspectului formal

¹⁹ Pentru clasificarea științifică a documentelor medievale vezi Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV*, București, 1938, p. 14-20.

preponderent slav, care a condus deseori la erori de interpretare, după cum vom arăta în capitolul consacrat cercetărilor din domeniu. De asemenea, am dori să definim trăsăturile generale ale (micro)sistemului antroponimic muntean, pentru a putea stabili care dintre acestea s-au menținut de-a lungul timpului până astăzi și care au dispărut. Nu în ultimul rând ne propunem să verificăm continuitatea unor nume din vechime și până astăzi și eventuala schimbare de specializare de la prenume la nume de familie.

Noutatea pe care o aduce lucrarea de față este abordarea sincronică a antroponimiei medievale dintr-o provincie românească, privită ca sistem, pe de o parte, și ca model repetitiv, pe de altă parte. Sistemul numelor de persoană românești din secolele XIV-XV – încheșat în acea perioadă și perpetuat în mare măsură până în zilele noastre – are un caracter autonom, deși au existat opinii referitoare la lipsa unui onomasticon propriu la români sau la supunerea acestuia unei influențe covârșitoare din afară. Evoluția ulterioară – pe parcursul a 500 de ani – nu a adus modificări majore sistemului antroponimic românesc, pentru că majoritatea numelor din inventarul alcătuit de noi se întâlnesc și astăzi, de multe ori transferate din categoria numelor de botez în cea a numelor de familie. Și alte proporții s-au schimbat: dacă la momentul analizei noastre, numele laice erau mai numeroase decât cele calendaristice (291 față de 139), astăzi majoritare sunt numele calendaristice; atunci pe primele locuri ale frecvenței se situau nume ca *Stan, Staico, Neag, Radu, Vlad, Vlaicu*, astăzi întâlnim *Ion, Vasile* sau *Gheorghe*.

Cercetarea atentă a numelor proprii dintr-o limbă aduce informații referitoare la reprezentările lingvistice, geografice, social-economice și chiar politice din mentalul colectiv al perioadei. Putem obține pe această cale date despre creativitatea omului medieval (prin intermediul supranumelor), despre mecanismele care reglau viața socială, despre compoziția populației, originea și răspândirea acesteia și evenimente învestite cu semnificație de către comunitate. Studiul antroponimiei din spațiul românesc medieval compensează sărăcia interpretărilor privind societatea românească în acea epocă, nuanțând sau corectând opinii, și lucrarea noastră se dorește a fi o contribuție în această direcție.